

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE TATAR TÜRKÇESİ'NDEKİ BENZER ATASÖZLERİ

Doç. Dr. Birsal ORUÇ ASLAN*

Öz

Atasözleri hiç şüphesiz toplumların kültürel kimliklerinde önemli bir rol oynamaktadır. Her kültür kendine has özellikleri sayesinde başka kültürlerden ayrılır. Atasözleri de toplumların kültür daireleri çerçevesinde oluşturdukları sözlü ürünlerdir ve genellikle farklı olmakla birlikte benzerlikler de gösterebilir. Özellikle aynı ırktan gelen, ortak bir tarihi geçmişi ve ortak kültür mirası olan, fakat farklı coğrafyalarda yaşayan ve o dilin farklı lehçelerini konuşan toplumlarda benzer atasözlerine daha çok rastlanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi'nde "dostluk" için söylenmiş benzer atasözleri ses, yapı, sözdizimi ve anlam açısından incelenecek, benzer ve farklı yönleri ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, Makal, Karşılaştırma, Türkiye Türkçesi, Tatar Türkçesi, Dostluk.

Abstract

Same Proverbs in Turkish and Tatar

Proverbs or in Turkish "Atasözü", "Atalar sözü", "Atasözleri", without any doubt, play a very important role in determining the cultural identity of any nation. Each culture is unique; in that what is accepted in one culture may not be so in another culture. Proverbs can be used effectively to identify both cultural differences and similarities. In this article, using specific examples and their similarities from the perspective of language compares Tatar and Turkish proverbs and culture is presented. Turkish and Tatar communities have a common past. They are two peoples of the same community that shared Central Asia as their motherland. Certainly there are a lot of points in common in the two nation's history, culture and language. It

* Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

is natural that certain similarities in their shared past is reflected in their proverbs. The results of this research indicate are often used to describe similar situations in the two cultures; i.e. the proverbs have similar syntax and semantics. Another observation is that a lot of words in the two cultures are being used either in the same way or some phonetically changes have occurred with the main features still distinguishable.

Key words: Proverbs, Tatar, Turkish, Atasözü, Meka, Comparative, Friendship.

Giriş

Atasözleri geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri deneyimlerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanı ve tutumunu belirtir, bize yol gösterir (Aksoy, 15). Atasözleri her ulusun kültüründe önemli bir yer tutar.

Divanü Lûgati't-Türk'te Arapça *mesel*, Türkçe *sav* olarak adlandırılan atasözüne bugün Türkçede *atasözü*, Tatarca da *mekal* denmektedir.

Türk ve Tatar atasözleri de ortak bir kültürden geldikleri için pek çok açıdan benzerlikler göstermektedir (sergilemektedir). Bugüne kadar Türk atasözleri mukayeseli olarak incelenmemekle birlikte¹ Türk ve Tatar atasözleri bilim adamlarınca ayrı ayrı derlenip çeşitli yönlerden incelemeye tâbi tutulmuşlardır.²

¹ Atasözleri mukayeseli olarak çok az bilim adamı tarafından ele alınmış ve incelenmiştir. Tatar ve Türk atasözlerine yönelik olmasa da birkaç çalışmayı burada zikretmek gerekir. Bu çalışmalar arasında Ayhan Gökhan'ın *Türk Dünyası Atasözleri (Proverbs from the Turkish World)*, TKAE, Ankara 1966; Tuncer Gülensoy'un "Türk Dünyası Atasözlerinin Anlam Yönünden Benzerlikleri Üzerine Notlar (Notes on a Comparative Study of Turkish Proverbs)", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, Ankara 1974-1975; Çağatay Koçar'ın "Türkistan-Özbek Atasözleri ve Deyimleri İle Anadolu Türk Atasözleri ve Deyimlerinin Mukayesesi (A Comparative Study of Uzbek and Anatolian Proverbs)", *Third International Turcology Congress*, İstanbul 1979; İ. Berezin'in *Narodnyye Poslovitsy Turetskogo Plemeni*, Sankpeterburg 1856; Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, AKM Yayını, Ankara 2004 eserlerini sayabiliriz.

² (Türk atasözleri için Veled Çelebi İzbudak'ın *Atalar Sözü*, TDK, Ankara 1936; Şinâsi'nin, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*, (m. 1870), İstanbul 1287; Ebuzziyâ Tevfik'in *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*, (1885), İstanbul 1302; M. Sait Tekezâde'nin *Durub-ı Emsâl-i Türkiyye* veya *Atalar Sözü*, (1895), İstanbul 1311; Sadi G. Kırımlı'nın *Atalar Sözü*, 1939; Mustafa Nihat Özön'ün *Türkçe Tabirler Sözlüğü*, İstanbul 1943; yine Mustafa Nihat Özön'ün *Türk Atasözleri*, 1. Baskı, 2. Baskı, 1956, İstanbul 1952; Feridun Fazıl Tülbentçi'nin *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul 1963; A. Vefik Paşa'nın *Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye*, İstanbul 1852; Ahmed Midhat Efendi'nin *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye*, İstanbul 1871; Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul 1988 adlı eserler ile Tatarca'daki atasözleri için Möhemmetşakir Salihov'un *Tabışmaklar Hem Hertörlé Halık Arasında Eytéle Torgan Mekaller*, Kazan 1880; Möhemmet Hemitov'un derlediği *Tatarca Kalendarlarda hem Jurnallarda Basılğan Mekaller Cıyılması (1880-1916)*; Gataulla Miniyev'in *Mecmagıl-Emsal Yaki Güzel Mekaller*, Kazan 1904; Huca Gabdelbedig'in *Halık Edebiyatı-Mekaller, Tabışmaklar*, Kazan 1912; yine Huca Bedig'in *Halık Edebiyatı, Mekaller, Tabışmaklar*, Kazan 1926; Hesen Gali'nin derlediği *Mekaller Hem Eytémner*, Kazan 1941; A. Ehmet'in *Mekaller*, Kazan 1948; L. Celey, N. Borhanova ve L. Mehmutova'nın derlediği *Tatar Têlénén Frazeologiyası, Meka Hem Eytémner*, Kazan 1957; Neki İsenbet'in derlediği üç ciltlik *Tatar Halk Mekalleri*, Kazan 1959-1963-1967; Hamit Yarmi'nin *Tatar Halk Mekalleri hem Eytémneri*, Kazan 1960, eserlerini sayabiliriz.

Biz de bu çalışmamızda “*dostluk*” üzerine Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi’nde söylenmiş atasözlerinden ortak durumlar için kullanılanları; anlam, söz dizimi, söz varlığı ve ses bilgisi benzerlikleri açısından ele alacak ve zaman zaman bazı farklı noktalarını dile getireceğiz.

A. Anlam Açısından Ortaklık

Ortak durumlar için kullanılan bu atasözleri aynı anlamdadır ve bunların bazıları sentaks açısından da bir paralellik gösterir, yani bu atasözlerinde benzer cümle yapılarının ve aynı kelimelerin kullanıldığını görürüz. Yalnız bunlar arasında çok az fonetikselsel farklılıklar vardır. Biz burada sadece dostluk üzerine söylenmiş olan bazı atasözlerini ele almayı uygun gördük.

1. Tat. Yahşı dus kara könde bilgélé bulır. (THİ, s. 181-5501).

Türk. Dost (iyi dost) kara günde belli olur. (Aksoy, s. 248-998).

Bu atasözü insanların kötü günlerinde onların üzüntülerini paylaşan, sıkıntılarını gidermeğe çalışan ve onlara yardım elini uzatan dostlar için söylenmiş olup, Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi’nde bu durum için söylenen aynı anlama gelen değişik türdeşleri de mevcuttur. Bunlar:

- Tat. Dushlık kaza vaktında béléné. (THİ, s. 179-5391).
- Tat. Dus béléné awırlıkta, İr béléné batırlıkta (Yarmi, s. 20).
- Tat. Dus kölgende bélénmi, bölgende béléne. (THİ, s. 178-5367).
- Tat. Dushlık aşaganda bélénmi, eşlegende béléne. (THİ, s. 179-5390).
- Tat. Siméz - tabakta, dus - kiñeşte béléne. (THİ, s. 180-5474).
- Tat. İské dus - iyerlegen at. (THİ, 180-5474).
- Türk. Dost dostun eyerlenmiş atıdır. (Aksoy, s. 247-994).

Yine bir dostun çok zor kazanıldığını anlatan başka atasözleri de vardır. Bunlar:

- Tat. Dusniñ dushlığı öç könde tügél, öç yılda béléné. (Yarmi, s. 20).
- Tat. Dusniñ dushlığı öç können tügél, öç yıldan soñ béléné. (THİ, s. 179-5398).
- Türk. Bir dost kırk yılda kazanılır. (Yurtbaşı, s. 154).
- Tat. Dustım küp dip yörérséñ, eşéñ töskeç bélérséñ. (THİ, s. 179-5402).

2. Tat. Dus başka karar, doşman ayakka. (Yarmi, s. 77) veya Dus-başka, doşman ayakka. (THİ, s. 178-5382).

Türk. Dost başa bakar, düşman ayağa. (Aksoy, s. 246-990).

Bu atasözü insanın her zaman toplum içinde iyi giyinmesi, iyi görünmesi gerektiğini anlatmak için kullanılır. Eğer o kişinin karşısındaki dost ise onun başına, yüzündeki ifadeye bakar ve o kişinin yükselmesini ister; düşman ise ayağına bakar ve ayağı kayıp düşse diye bekler.

Yine Tatar Türkçesi'nde bu durum için kullanılan benzer atasözleri vardır. Bunlar hemen hemen aynı olmakla birlikte bazı sözcüklerde ve söyleyişte farklılıklar göstermektedir:

- Dus bitke karar, doşman ayakka karar. (THİ, s. 178-5356).
- Dus küzé başta, doşman küzé ayakta. (THİ, s. 178-5368).

3. Tat. Dusıña barıp çeç tara, doşmanıña barıp tırnak kis. (THİ, s. 179-5414).

Türk. Dost evinde başını bağla, düşman evinde tırnağını kes. (Aksoy, s. 247-995).

Baş bağlamak ve saç taramak, süslenmek; dost evinde yapılmaya yakın temiz bir iştir. Türk kültüründe halk inancına göre ev içinde tırnak kesmek dirlik bozan bir iştir ve kesilen tırnaklar ev içine sıçrarsa, ev halkı ile tırnak kesen arasında düşmanlık başlar. Bu inanış hem Türk hem Tatar kültüründe yerleşmiştir. Bu atasözü demektir ki; iyi işler dost yanında, kötü işler düşman yanında yapılmalıdır.

4. Tat. Dus atkan taş baş yarmıy. (THİ, s. 178-5351).

Türk. Dostun attığı taş baş yarmaz. (Aksoy, s. 248-1002).

Bu atasözü de dostlarımızın eleştirilerinin bizi hırpalamak, üzme için değil, iyiliğimiz için yapıldığını anlatır.

5. Tat. İské dus doşman bulmas, yaña dustan fayda bulmas. (THİ, s. 180-5431).

Türk. Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez. (Aksoy, s. 270-1144).

Bu atasözü de eski dostların düşman olamayacağını, yeni dostlukların ise eskilerinin yerini tutamayacağını, bir insanı iyice tanımadan o kişiye güven duyulamayacağını anlatır.

Aynı konuda türdeş kabul edebileceğimiz diğer atasözleri de şunlardır:

• Tat. Bér iské dus yañanıñ ikésénen artık. (Yarmi, s. 19; THİ, s. 177-5306).

- Tat. Eybérnéñ yañası yahşı, Dusnıñ iskésé yahşı. (Yarmi, 19).
- Tat. İké yaña dustan bér iské dus yahşırak. (THİ, s. 179-5424).
- Tat. İské dusnıñ bérésé- yaña dusnıñ yözésé. (THİ, s. 180-5433).
- Türk. Her şeyin yenisi, dostun eskisi. (Aksoy, s. 312-1453).
- Türk. Eski dost kara gün bineği. (Yurtbaşı, s. 156).

6. Tat. Mén dus az, bér doşman küp. (THİ, s. 180-5471).

Türk. Dost bin ise azdır, düşman bir ise çoktur. (Aksoy, s. 247-992).

Bu atasözü de dostların sayısı ne kadar çok olursa olsun, eğer bir düşmanın varsa, ondan pek çok kötülük görebileceğini belirtir ve düşman kazanmaktansa dost kazanmayı öğütler.

Tatar Türkçesi'nde aynı durum için kullanılan başka atasözleri de vardır:

- Duslarnıñ yözé de az, doşmannıñ bérsé de küp. (THİ, s. 179-5385).
- Yöz dus az, bér doşman küp. (THİ, s. 180-5451).

7. Tat. Akıllı doşman nadan dustan yahşırak. (THİ, s. 176-5287).

Türk. Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır / yeğdir. (Aksoy, s. 128-168; Yurtbaşı, s.128).

Bu atasözü de dostlarımızın aynı zamanda akıllı, bilgili ve görgülü olması gerektiğini, aksi takdirde bize akıllı bir düşmanımızdan daha fazla zarar getirebileceğini, akıllı bir düşmanın akılsız bir dosttan daha emniyetli olduğunu anlatır.

Tatar Türkçesindeki Türdeşleri:

- Akılsız dustan akıllı doşman artık. (THİ, s. 176-5289)
- Bélékséz dustıñnan béléklé doşman artık. (THİ, s. 177-5302)
- İkéyözlé dustan doşman yahşı. (THİ, s. 179-5425)

Görüldüğü gibi bu atasözleri yukarıdaki atasözünün eş anlamlısı fakat değişik kelimelerle ifade edilmiş şekilleridir. Yine Tatar Türkçesi'nde aynı durum için kullanılan ve stilistik açıdan farklı anlatımlara sahip başka atasözleri de vardır. Bunlar:

- Ahmak dustıñ bulgançı, akıllı doşmanıñ bulsın. (THİ, s. 176-5296).
- Akıllı doşmannan kurıkma, ahmak dustan kurık. (THİ, s. 176-5288).

Dostluğu bozabilecek bazı durumlar da atasözlerinde dile getirilmiştir. Mesela “iki dost arasındaki alışveriş” üzerine söylenmiş atasözlerini buna örnek olarak gösterebiliriz.

8. Tat. Dus bilen aşı eç, itme alış-birés. (THİ, s. 178-5354).

Türk. Dost (akraba) ile ye iç, alışveriş etme. (Aksoy, s. 247-997).

Bu atasözü dostluklarını sürdürmek isteyenlerin birbirleriyle alışveriş etmemeleri gerektiğini belirtir.

Bu konudaki diğer atasözleri de şöyledir:

- Tat. Dus dus bulsın, hesabıñ dörés bulsın. (THİ, s. 178-5359).
- Tat. İseplé dus ayrılmas. (Yarmi, s. 20).
- Türk. Dostluk başka, alışveriş başka. (Aksoy, s. 248-999).
- Türk. Dostluk kantarla, hesap (alışveriş) miskalle. (Aksoy, s. 248-1001).
- Türk. Dostluk dağca, hesap kılca. (Aksoy, s. 248-1000).

Bu atasözleri, eğer dostlar arasında alışveriş yapılacaksa bunun ölçülü (adaletli) olmasını ve her iki tarafın da hakkının gözetilmesini öğütler. Aksi takdirde denge bozulursa bir taraf bu alışverişten zarar görebilir ve incinebilir.

9. Tat. Dusım dip séréñné eytme, dusıñnıñ da dusı bar. (THİ, s. 179-5407).

Türk. Sırrını açma dostuna (dostunun dostu vardır), o da söyler dostuna. (Aksoy, s. 428-2270) veya -Açma sırrını dostuna, (dostunun dostu vardır) o da söyler dostuna. (Aksoy, s. 113-58).

Bir sırrı dosta açmak da zaman zaman dostluğu bozabilir. Bir dosta söylenen sır artık sır olmaktan çıkmıştır, o kişi de dostlarına söyleyebilir ve kulaktan kulağa yayılarak düşmanımıza kadar ulaşabilir ve biz de zarar görebiliriz. Bu yüzden insan sırrını dostuna bile söylememelidir.

Tatar Türkçesi'nde yine bu konuyla ilgili başka atasözleri de vardır:

- Séréñné dusıñnan saklasañ, doşmanıñ da bélmes. (THİ, s. 180-5473).
- Sér dusı küp bulır, sérné totkan bér bulır. (THİ, s. 180-5472).

Her iki kültürde aynı anlama gelmekle birlikte, farklı söyleyişlere sahip atasözleri de mevcuttur. Mesela:

10. Tat. Kiçegé doşman dus bulmas

Kaynasa da kanı kuşılmas. (Yarmi, s. 19).

Türk. Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (Aksoy, s. 271-1145).

Yukarıdaki atasözünde Türkiye Türkçesinde sadece ilk mısra karşılaştırılabilir, ikinci mısra yer almaz; parantez içinde belirtilen kısım da her zaman söylenmez.

Türdeşleri:

- Tat. İské kiten büz bulmas, iské doşman dus bulmas. (THİ, s. 180-5434).
- Türk. Domuz derisinden post olmaz, eski düşman dost olmaz. (Aksoy, s. 246-986).

Bunların dışında şu atasözlerini de aynı durum için kullanılanlara eklememiz gerekir. Bunlar cümle yapısı açısından farklı kuruluşlara sahip sözlerdir:

- Tat. Gayıpséz aş ézleme - aç kalırsıñ, gayıpséz dus ézleme - yalgız kalırsıñ. (THİ, s. 177-5312).
- Türk. Ayıpsız yâr (dost) arayan yârsız (dostsuz) kalır. (Aksoy, s. 168-443).

Türdeşleri:

- Tat. Küp dus ézlegen dussız kalır. (THİ, s. 180-5467).
- Tat. Têlséz dus éseleñ, dussız kalırsıñ. (THİ, s. 181-5481).

Biz burada çalışmamızı dostluk üzerinde her iki lehçede de söylenmiş olan, birebir eşleştirebileceğimiz atasözleri ile sınırlı tuttuk. Dostluk hak-

kında söylenmiş daha pek çok atasözünde de benzer yönler bulmak mümkün.

Yukarıda anlam yönünden ele aldığımız atasözlerini söz dizimi ve söz varlığı bakımından da inceleyerek şu sonuçlara ulaştık:

B. Sözdizimi Açısından Benzerlikler ve Farklılıklar:

Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi'ndeki atasözlerinde kullanılan cümle yapısının aynı özelliklere sahip olduğunu görüyoruz. Bu atasözleri kurallı, devrik, olumlu ve olumsuz yapılarda karşımıza çıkmaktadır.

a) Her iki lehçede de kurallı cümle halinde ifade edilenler: (Burada bu atasözleri tekrar edilmeyip numaraları belirtilecektir) 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10

b) Birinde devrik, diğerinde kurallı olarak ifade edilenler:

1. Tatar Türkçesi'nde devrik olup da Türkiye Türkçesi'nde kurallı olanlar: 7

2. Türkiye Türkçesi'nde devrik olup da Tatar Türkçesi'nde kurallı olanlar: 9

c) Olumlu-olumsuz yapı bakımından;

1. Her iki lehçede de olumlu yapıda kullanılanlar: 1, 2, 3, 6, 7

2. Her iki lehçede de olumsuz yapıda kurulanlar: 4, 5, 8, 10

3. Her iki lehçede de bir kısmı olumlu, bir kısmı olumsuz olanlar: 9

C. Söz Varlığı Açısından Benzerlikler ve Farklılıklar:

Aynı dilden gelmekle birlikte her iki dildeki atasözlerinde kelime bazında ele alındığında, aynen kullanımların ve benzerliklerin yanısıra bazı farklılıkların olduğu görülür. Bunun sebebi birinde var olan kelimenin diğerinde başka bir kelimeyle ifade edilmesidir. Mesela: Tat. yahşı = Türk. iyi, güzel kelimeleriyle karşılanabilir. Ele aldığımız atasözlerinde anlatım aynı tarzda olmakla beraber kullanılan kelimelerdeki benzerlikleri ve farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

1. Benzerlikler:

Bu gruptaki kelimeler ya aynen kullanılan veya bazılarında ses (fonetik) ve kısmen biçim değişiklikleri olan kelimelerdir.

Tatarca	Türkçe
Dus	Dost
Kara	Kara
Könde	Günde
Bilgélé	Belli
Bulır	Olur
Başka	Başa

Doşman	Düşman
Ayakka	Ayağa
Tırnak	Tırnağını
Kis	Kes
Atkan	Attığı
Taş	Taş
Baş	Baş
Yarmıy	Yarmaz
İské	Eski
Yaña	Yeni
Méñ	Bin
Az	Azdır
Bér	Bir
Akıllı	Akıllı
Êç	İç
İtme	Etme
Alış-Biréş	Alışveriş
Dusıñmıñ	Dostunun
Bar	Var

2. Farklılıklar:

Bunlar genellikle eş anlamlı kelimeler olup, aralarında sözlük anlamlarıyla eş anlamlı olmasalar da karşılaştırdığımız atasözlerinde eş anlamlı gibi kullanılanlar da vardır.

Tatarca

Yahşı
Karar
Fayda
Bulmas
Küp
Nadan (Akılsız)
Yahşırak
Bilen
Aşa!
Kiçégé

Türkçe

İyi
Bakar
Vefa
Gelmes
Çok
Akılsız
Hayırlıdır/Yeğdir
İle
Ye!
Eski

Sonuç

Sonuç olarak yukarıdaki çalışmamızda dostlukla ve sadece iki Türk lehçesiyle sınırlı tuttuğumuz atasözlerindeki benzer yönlerin çokluğu bize bu lehçelerdeki ortaklığın küçümsenemez boyutlarda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Atasözleri ortak kültür ürünleri olup zamanla bu lehçelerde değişikliğe uğramış olsa da pek çoğunda yine ben-

zerlikler ağır basmaktadır. Bu çalışmayla birebir eşleştirilebilecek atasözlerinde bir yandan benzerlikleri ortaya koyarken, diğer yandan ayrı coğrafyalarda ve birbirinden uzun bir dönem kopuk yaşamış olan kardeş halkların sözlü halk kültürü olan atasözlerinde ses, biçim, söz dizimi, anlam ve söz varlığı açısından ne gibi farklılaşmaların oluştuğunu gözler önüne sermeye çalıştık. Yine karşılaştırmalı çalışmaların azlığını dile getirerek bu alanda daha pek çok çalışmaya ihtiyaç olduğunu belirttik.

Kaynaklar

- A. Ehmet, *Mekaller*, Kazan 1948.
- Ahmed Vefik Paşa, *Müntehabat-ı Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye*, İstanbul 1852.
- Ahmed Midhat Efendi, *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye*, İstanbul 1871.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul 1988.
- Berezin, İ., *Narodnyye Poslovitsy Turetskogo Plemeni (Türkçe Konuşan Halkların Atasözleri)*, Sankpeterburg 1856.
- Ebuzziyâ Tevfik, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*, İstanbul 1302:M. 1885.
- Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, AKM Yayınları, 511+VIII s., Ankara 2004.
- Gökhan, Ayhan, *Türk Dünyası Atasözleri*, TKAE, Ankara 1966.
- Gülensoy, Tuncer, "Türk Dünyası Atasözlerinin Anlam Yönünden Benzerlikleri Üzerine Notlar", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1974-1975*, Ankara 1975.
- Huca, Gabelbedig, *Halık Edebiyatı-Mekaller, Tabışmaklar*, Kazan 1912.
- Huca, Bedig, *Halık Edebiyatı, Mekaller, Tabışmaklar*, Kazan 1926.
- İzbudak, Veled Çelebi, *Atalar Sözü*, TDK, Ankara 1936.
- Koçar, Çağatay, "Türkistan-Özbek Atasözleri ve Deyimleri ile Anadolu Türk Atasözleri ve Deyimlerinin Mukayesesi", *III. Uluslararası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1979.
- Kırımlı, Sadi G. *Atalar Sözü*, 1939.
- M. Sait Tekezâde, *Durub-ı Emsâl-i Türkiyye veya Atalar Sözü*, İstanbul 1311:M.1895.
- Mekaller hem Eytémner*, Hazırlayan: Hesên Gali, Kazan 1941.
- Miniyev, Gataulla, *Mecmagıl-Emsal Yaki Güzel Mekaller*, Kazan 1904.
- Özön, Mustafa Nihat, *Türkçe Tabirler Sözlüğü*, İstanbul 1943.
- Özön, Mustafa Nihat, *Türk Atasözleri*, 1. Baskı, İstanbul 1952; 2. Baskı, 1956.
- Salihov, Möhemmetşakir, *Tabışmaklar Hem Hertörlé Halık Arasında Eytéle Torgan Mekaller*, Kazan 1880.
- Şinâsî, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*, İstanbul 1287:M. 1870.
- Tatarca Kalendarlarda Hem Jurnallarda Basılğan Mekaller Cıyılması*, Hazırlayan: Möhemmet Hemitov, 1880-1916.

Tatar Têlénén Frazeologiyası, Mekat Hem Eytémner, Hazırlayanlar: L. Celey, N. Borhanova and L. Mehmutova, Kazan 1957.

Tatar Halık Mekalleri, 3 Cilt, Hazırlayan: Neki İsenbet, Kazan 1959-1963-1967.

Tülbentçi, Feridun Fazıl, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul 1963.

Yarmi, Hamit, *Tatar Halık Mekalleri Hem Eytémneri*, Kazan 1960.

Yurtbaşı, M., "A Dictionary of Turkish Proverbs (Türk Atasözleri Sözlüğü)", *Turkish Daily News*, Michigan Üniversitesi, 1993.